

Zámok kráľa Modrofúza a iné tajuplné domy

O poruchách identity

Bernhard Brömmel

Začnem rozprávkou *Kráľ Modrofúz*, ktorá pochádza od Charlesa Perraulta a vznikla koncom 17. storočia. Michael Köhlmeier ju považuje za rakúsku (Köhlmeier, 2011). Vznikla v mnohých variáciách a často slúžila najmä ako literárna predloha. Budem stručne vychádzať z verzie Maxa Frischa Modrofúz. K deju: Jeden (údajne) „vznešený rytier“ (v skutočnosti lúpežný rytier) stretol cestou (na lúpežnej výprave?) tri sestry. Všetky tri obdaroval a požiadal ich otca, mlynára, o ruku jednej nich. Otec súhlasil najmä preto, že sa „rytier“ zriekol akéhokoľvek vena. Manželia potom žili v Modrofúzovom zámku. Modrofúz sa čoskoro rozlúčil so svojou ženou pod zámienkou, že musí absolvovať „obchodnú cestu“. Pri rozlúčke jej odovzdal zväzok kľúčov od komnát zámku spolu s príslym zákazom: do jednej miestnosti nesmie za žiadnych okolností vkročiť. Prisľúbila mu to, ale jej zvedavosť bola väčšia: otvorila zakázanú komnatu a objavila v nej viaceré mŕtvolky. Zväzok kľúčov, na ktorom bola pripevnená aj farebná guľôčka, jej pri zľaknutí padol do kaluži krvi. Táto guľôčka ju prezradila: Pri pokuse odstrániť z nej stopy krvi a zahľadania svojho vniknutia, stratila farbu. Modrofúz tak po svojom návrate usvedčil svoju manželku a potrestal ju – smrťou. Svoju vraždu „rytier“ utulal. Čoskoro potom si zobral ďalšiu sestru za (druhú?) ženu. Aby som to skrátim, čakal ju taký istý osud. Aj túto vraždu Modrofúz utulal.

Ako ďalšia prišla na rad mlynárova tretia dcéra. Aj ona dostala zväzok kľúčov spolu so zákazom vstúpiť do jednej miestnosti, aj ona chcela vedieť, čo sa skrýva za zakázanými dverami. Na rozdiel od svojich nešťastných sestier však na základe sna (sic!) tušila, že niečo nie je v poriadku. Preto sa na to pripravila. Odstránila farebnú guľôčku zo zväzku kľúčov, a tým ju (aj seba) zachránila. Keď otvorila dvere komnaty, objavila hlavy mŕtvych sestier. Dokázala pred manželom zatajiť, že sa tam pozrela, a aj čo tam videla. Lsťou sa jej tak podarilo Modrofúza usvedčiť – on aj jeho prisluhovači boli potrestaní (smrťou). Je to krutá rozprávka.

Ide tu o život a smrť, všetko alebo nič, zničenie a záhubu. Zdá sa, že pocity viny tu nehrajú žiadnu rolu. V zakázanej miestnosti je zamknuté všetko zlo tak, ako to máme zatvorené aj v malej časti vlastného domu. Je to tiež úkryt. Nikto nesmie vstúpiť do tejto zakázanej izby, všetko lúpežné a ničiace musí ostať skryté. A súčasne nik, kto sa dostane k Modrofúzovi príliš blízko, na to nepríde. Psychopatologicky povedané: deštruktívne vnútorné objekty nie sú totožné s idealizovaným (a falošným) obrazom seba/druhých (rytier – šľachtic verus lúpežný

rytier). Tí, ktorí to napriek tomu vidia, tí, ktorí ho naozaj spoznajú, budú zničení a ideálny obraz tak zostane ochránený.

Farebná guľôčka nám pripomína vajíčko, tu môžeme lokalizovať „to dobré“. Možno je to symbol plodnosti, je to niečo, čo sa môže stať živým, čo môže rásť. Je to cenné a potrebuje to ochranu. V prenesenom význame to v klinickej situácii pripomína nutnosť v rámci terapie pacientov s ťažkými poruchami osobnosti pracovať na ich hraniciach a terapiu tak chrániť pred deštruktívnymi útokmi pacientov. Spočiatku to musí byť práve terapeut/ka, ktorý/á terapiu dokáže chrániť pred – skutočnými, a nielen fantazijnými – útokmi pacienta/pacientky. To ostáva neriešiteľnou úlohou dovtedy, kým sám rytier pokračuje na svojich lúpežných výpravách (tu sa to dá stotožniť s deštruktívnym správaním pacienta). Pokým teda pretrváva toto štiepenie, pretrváva aj identifikácia s ničiteľom. Súčasne nemôže existovať žiaden dobrý objekt. Až zrieknutie sa deštruktívnych fantázií umožní pacientovi porozumieť vlastným pocitom a motívom a konfrontáciu s nimi. Postupne tak pacienti môžu akceptovať a integrovať ako svoje vlastné tie vnútorné objekty, ktoré potrebujú ochranu a ktoré si „uložili“ u terapeuta.

Na tomto mieste by som chcel podeliť o niektoré patogenetické úvahy: rýchlo si všimneme pudovo-dynamickú problematiku: agresia a libido sú u nášho „pacienta Modrofúza“ takmer nezlúčené. Prečo však nemôže dôjsť k potrebnej integrácii? Prečo sa nedajú zlúčiť láskyplné a agresívne afekty, prečo nemohla vzniknúť ambivalencia? Podľa môjho názoru môžeme tieto otázky zodpovedať pomocou konceptu patologického narcizmu: sebaláska a sebaúcta sú slabé, krehké. Musia byť vybudované vždy nanovo a s veľkým množstvom úsilia. Zároveň má úspech tejto operácie zásadný význam, pretože táto snaha je vykúpená veľkou obetou. Napokon je obetovaný aj život ako taký. Kráľ Modrofúz neváha a zabíja – jednu manželku po druhej – a nakoniec nájde násilnú smrť aj on sám.

Modrofúz Maxa Frischa sa správa inak a predsa podobne. Možno povedať, že opúšťa každú svoju ženu, „zabíja“ každý svoj vzťah. Vybojované „víťazstvo“ dopomôže, iba ku krátkemu, triumfu. „Vítaz“ má všetko a všetkých pod kontrolou, (v rozprávke sú to prvé dve manželky). Nie on je zraniteľný a vydaný napospas: je to vždy ten druhý.

V poviedke Maxa Frischa *Modrofúz* z roku 1982 je lekár Dr. Schaad obžalovaný, že zavraždil svoju siedmu manželku. Max Frisch o ňom hovorí: „On to neurobil, a predsa nemôže povedať: Som nevinný.“ Je to postmoderný variant drámy: v centre príbehu nie je skutočná vina, ale pocity viny. Schaad bol „v pochybnosti“ oslobodený, nebol s tým však vyrovnaný. Priznal sa, ale nik mu neuveril. Nato nasledoval pokus o samovraždu. V nemocnici sa dozvedel, že skutočného vraha chytili a volá sa Grammaticos. Teda vraždila reč, a nie meč ako v starých rozprávkach. Dozvedeli sme sa, že Schaad zvykne byť občas škriepny a hlučný. Motív jeho

konania by rozhodne mohol byť podobný ako v *Kráľovi Modrofúzovi*: sú to problémy s potenciou a strach z impotencie. Aby nemusel zažiť svoje zlyhanie, útočil na svoje ženy, devastoval ich a nakoniec opustil. Ony sú predsa tie, ktoré nie sú dosť dobré, nie on. On funguje a fungoval pokým bol on „hore“ a ony „dole“. Príbeh sa odohrával v 20.storočí a používali sa subtílnejšie zbrane (obránné mechanizmy), ale zdá sa, že motívy boli podobné.

K pojmu Identita

Identita (z lat. *idem* = ten istý, tá istá) je súhrn príznakov charakterizujúci určitú entitu, predmet alebo objekt a individuum so všetkými jeho osobitosťami (Wikipédia). Inak povedané: aj v priebehu času ostávame stále tým, kým sme. V rozličných situáciách, v rôznych vzťahoch máme síce rozdielne zážitky, ale napriek tomu cítime, že sme tým, kým sme boli včera, pred rokom atď. Predpokladom na to je relatívne stabilná, dobre integrovaná identita. Samozrejme, skúsenosťami, ktoré máme, a spôsobom ich spracovania, sa trochu meníme. (V (psychodynamickej) psychoterapii ide v neposlednom rade o to, aby sme umožnili zmeny.)

Bol to Erikson (Erikson, 1959), kto zaviedol pojem „identita“ do psychoanalýzy. Kernberg neskôr rozpracoval koncept difúzie identity ako ústredný psychopatologický problém hraničnej organizácie, ktorý je určujúci pre všetky formy porúch osobnosti. K tomu prináležiace rozštiepenie, ktoré bráni ambivalentným vnútorným objektom a ich vzťahu a vedie k jednodimenzionálnym, povrchným a protirečivým sebaobrazom (a utváraniu objektov). Takýto „vnútorný dom“ nedokáže uniesť väčšie emocionálne napätia a ťažšie afekty spracúva impulzívne. Popierajú sa tak pochybnosti, pochybnosti o sebe a všetko, čo je boľavé. Pre *Modrofúza* to znamená: odťat' hlavu! – a „vec je vybavená“.

Asociatívne a komplexnejšie môžeme ísť ešte ďalej: našou identifikáciou so vzormi vzniká náš ideálny obraz. Avšak identifikujeme sa tak napríklad aj s agresorom (Freud 1936). Alebo sa identifikujeme s vnútornými objektmi, aj s tými devalvujúcimi, zanedbanými, deštruktívnymi (Clarkin a kol., 2001).

Treba myslieť aj na obranný mechanizmus projektívnej identifikácie. Identifikujeme niečo svoje v tom druhom, niečo, čoho sa chceme zbaviť, niečo, čo chceme urobiť (zdanlivo) cudzím, aby sme sa znovu mohli identifikovať s niečím iným, s inou časťou nášho Ja („tou lepšou“). To nás upokojuje. Potom sme takí, akými chceme byť. Skrátka cítime sa lepšie a istejšie. (Pozrime sa na Frischovho Dr. Schaada, ktorý chráni svoj pocit vlastnej hodnoty prostredníctvom opakujúcich sa rozchodov.)

Ako vzniká identita?

Podľa súčasného kanadského filozofa Charlesa Taylora (Taylor, 1992) sa naša identita čiastočne utvára uznaním a neuznaním, často aj nedocenením a nepochopením zo strany tých druhých. Ľuďom možno skutočne uškodiť, ak...prostredie odzrkadľuje obmedzený, ponižujúci alebo pohŕdavý (znevažujúci) obraz ich samých. Ako iste viete, identita teda nie je žiadne ružové skresľujúce zrkadlo.

Podľa Spitzu vieme, že 18 – 20-mesačné dieťa rozoznáva v zrkadle svoj vlastný obraz. Neukazuje už na zrkadlo, ale na seba. Toto spoznanie spočíva v rudimentárnom pociťovaní identity, na základe ktorého môže dieťa svoj obraz v zrkadle identifikovať so sebou samým. Vtedy už vie, že môže byť prezentované v nejakej forme, ktorá existuje aj mimo jeho sebavnímania. (Bohleber, 2008). Tvár matky je predchodcom zrkadla. To, čo dieťa vidí v matkinej tvári, je vo všeobecnosti to, čo dieťa vzhľadne v sebe samom. „Matka sa pozerá na dieťa, a to akým spôsobom naň pozerá, závisí od toho, čo sama vzhliadla.“ Dieťa môže vnímať svoje Ja iba vtedy, ak sa toto zrkadlí cez matku, a to tak, ako matka vidí svoje dieťa (Winnicott, 1958). Do procesu zrkadlenia vstupujú predstavy a fantázie matky o svojom dieťati a o sebe. Ide teda o jej nevedomé prania a očakávania. „Som to, čo vo mne vidí moja matka (Bohleber, 2008). Podľa Lichtenberga (Lichtenberg, 1983) je to práve predsymbolické dianie, ktoré utvára afektívny rámec pre neskoršie skúsenosti, ktoré budú internalizované ako skúsenosti prezentujúce seba i objekt. (Bohleber, 1997). Zaujímavý je tu vývojový koncept časovej následnosti úplne rozdielnych modelov vývinovej psychológie: najskôr význam zrkadlenia, až potom vnútorné objekty.

Iný prístup má Bion. Matku chápe ako „kontajner“, ktorý transformuje (metabolizuje) sensorické vnemy dojčaťa. Prvky, ktoré kontajner modifikuje („trávi“ a „strávi“) dieťa reintrojekuje (znova prežíva, vkladá do vedomia). Ak tento významný prínos matky -- „kontajnera“ zlyhá, prevládnu patologické projektívne identifikácie a paranoidné afekty.

Podľa teórie objektových vzťahov je identita súhrnom internalizácií skúseností, ktoré máme so vzťahmi s dôležitými osobami. Týmto spôsobom vznikajú vnútorné objekty. Rozhodujúci je afektívny stav: ide tu predovšetkým o situácie afektívneho vrcholu, nie až tak o situácie so slabými alebo miernymi afektmi, v ktorých prebieha skôr realite prispôbené kognitívne učenie. Heslo: kompetentné dojča (Dornes, 1993). Ak je integrácia pozitívnych a negatívnych vzťahových skúseností úspešná, vznikajú ambivalentné vnútorné objekty, ako ich charakterizuje depresívna pozícia Melanie Kleinovej.

Od difúzie identity, ktorá zodpovedá málo integrovanej štruktúre osobnosti so zodpovedajúcimi obrazmi Ja a obrazmi objektov, teda hraničnej štruktúre (borderline

organizácií), musíme odlíšiť konflikt identity, ktorý predpokladá lepšiu integráciu (OPD, 2009). Tým sa myslia vnútorné konflikty, ktoré vznikajú napríklad pri migrácii alebo pri sociálnom vzostupe. Podstatnou príčinou môžu byť najmä konflikty lojality. Napríklad vnútorné spojenie s pôvodnou rodinou a s jej sociálnymi pomermi môžu byť v konflikte s pocitom novej identity, spojeným s očakávaniami „sociálnych vrstiev“, do ktorých sme sa „vypracovali“.

Kedy je muž mužom?

Túto otázku si kladie Herbert Blass. Hľadá mužskú identitu medzi narcizmom a objektovou láskou. Odpoveď našiel u Donalda Meltzera (Blass, 2010; Meltzer, 2005), ktorý hovorí o konceptualizácii genitálnych symbolov mentálnych otcovských funkcií: pre chlapca je otec ochrancom jednoty dieťa -- matka. Súčasne však je aj pomstiteľom jeho oidipálnych želaní. Tu je „jeho penis ničiacou zbraňou, tam plodným láskyplným nástrojom, ktorým vnikol do matky a absorboval jej pocity“.

Na jednej strane tu vládnu paranoidno-schizoidné predstavy mužskej nadradenosti, veľkosť a moc, na druhej strane vidíme zrelé predstavy dobra, kreativity a odvahy. Úspech integrácie agresívnych a libidózných aspektov otca závisí od psychickej situácie a správania sa otca, a tiež od postoja (a projekcií) matky voči otcovi.

Násilie a identita

Sociológ Ferdinand Sutterlütty píše vo svojej presvedčivej práci o násilí u mladistvých, o súvislosti medzi násilím a pohrdaním (Sutterlütty, 2003). Viedol hlbinné rozhovory (interview), na základe ktorých zistil, že mladiství (zvyčajne ale nie vždy mužského pohlavia) vykazujú pri páchaní násilia opojné zážitky najväčšej telesnej intenzity. Páchatel si užíva, ak svojej obeti spôsobuje bolesť, prípadne ak ju poškodzuje alebo ak ju dokonca za určitých okolností aj zahubí.

Biograficky sa ukazuje ako významná výmena rolí vlastnej moci proti opakovane prežíwanej bezmocnosti a ponižovaniu, pri ktorej býva opisovaná direktívna, ako aj indirektívna viktimizácia. Kedysi bezmocná obeť sa rozhodne pomstiť sa -- a aj to urobí. Toto násilné konanie je však aj priznaním jednej zakázanej a skrytej stránky, ktorá za určitých okolností môže viesť k závislosti. Či to pomôže stabilizovať narušenú identitu alebo identita začne fungovať per se, nedokáže napokon zodpovedať ani sám Sutterly.

Podľa teórie objektových vzťahov umožňuje štiepenie rozvíjanie agresívnych a deštruktívnych impulzov a pocity viny, ktoré pochádzajú z Nad Ja, môžu byť oddelené a prenesené na druhých (diváci, policajti atď.).

Agresivita a násilie

Fonagy sa prekvapivo vracia k biologickej teórii násilia (Fonagy, 2004). Podľa neho už dvojročné dieťa preukazuje veľký potenciál agresivity, z ktorej neskôr postupne ubúda. Mladiství disponujú oveľa mocnejšími spôsobmi realizácie násilia. Za rozhodujúci faktor pri pozorovateľnom spôsobe poklese násilia považuje Fonagy pribúdajúcu (zosilňujúcu) mentalizáciu, naopak, pri nedostatočnej mentalizácii sa zahanbenie a poníženie prežívajú ako Ja-poškodzujúce (prevláda modus ekvivalencie). Násilie, ktoré je spáchané, pomáha zachrániť pocit vlastnej hodnoty.

Väzenie paranoidného typu

Podobne ako *kráľ Modrofúz*, a predsa inak, sa správa v prvom autobiografickom románe Thomasa Straucha *Frost (Mráz)* maliar Strauch (Bernhard, 1963). Ide o narcistické „povýšenie“ v radikálnom „veľkolepom“ sebazničení. Akademický maliar Strauch žije v malej horskej dedinke v horách. „Nie som maliar, nanajvýš som natieračom“ (Bernhard, 1963). Je zima, mrzne. Rozprávačom príbehu je študent medicíny, ktorý má za úlohu maliara pozorovať a informovať o všetkom jeho brata, chirurga v nemocnici, v ktorej študent praxuje.

Bol som pripravený na ťažký prípad, nie však na beznádejný. „Sila charakteru, ktorá vedie k smrti“....napadá mi toto slovo: samovražda! Zadusil sa. Postupne zamuroval všetky okná. Čoskoro zamuroval sám seba. Až keď už nič nevidel, lebo nemohol dýchať, sa stal presvedčivým: pretože bol mŕtvy. Zdá sa mi, akoby som stál v tieni jeho, mne blízkych myšlienok: jeho samovraždy (Bernhard, 1963).

Nieko sa tu nekompromisne zamuruje, izoluje sa. Zdá sa, že jediným východiskom k existencii je iba vlastná smrť.

Vidíme tu agorafóbickú situáciu. Nejde o miestnosť, do ktorej nemôžeme vstúpiť, ale o miestnosť, ktorú čoraz menej dokážeme opustiť. Jeho každodenné myšlienky na samovraždu sú tým posledným, na čo sa môže „tešiť“.

Bral som tabletky na spanie a ich množstvo som pomaly zvyšoval. Napokon už vôbec neúčinkovali... vždy som si ich vzal tak veľa, že som z nich mal zomrieť. Ale vždy som ich potom vyvrátil... potom som bol úplne neschopný začať na čokoľvek myslieť a táto

bezmyšlienkovitosť bola príčinou, že som musel prežiť veľmi dlhé a neznesiteľné obdobie... Musíme dať pozor, aby sme nežili dlhšie, ako sme schopní... Život je proces, ktorý človek stráca, ktorý aj vykonáva a ktorým aj sám je. Tak je to dané.“

„Sami sme si na vine. Trpíme tým, čo sme sami zavinili. Môžeme to ukončiť. Ak to neukončíme, musíme trpieť. Hrozne trpieť. Bolesť možno ukončiť iba smrťou.“

O pôvode tejto bolestivej regresie sa dozvedáme: jeho rodičia boli málo empatickí, starí rodičia boli, naopak, láskyplní a s ich smrťou sa Strauchov stav zhoršil. *„Bezducho sa predsa deti nevychovejú. Starali sa, to áno, ale o moje topánky. Nie o moje srdce. O jedlo, nie však o môjho ducha... od trinástich však už ani o moje jedlo.“* Samotný rozprávač (identifikuje sa s maliarom) sa pýta sám seba, či si on sám užíval výchovu a konštatuje očividné podobnosti. *„Cítil som to podobne, ale nie až tak strašne ako ten maliar... Som iný. Nie až tak rozrušený ako on. Neustále rozrušený a iritovaný.“* (Bernhard, 1963).

Maliar, na rozdiel od mladého rozprávača, zažil ako dospelý vojnu a nikdy sa jej už nezbažil. Vyčítavo hovorí svojmu sprievodcovi: *„Neviete nič o vojne! Neviete vôbec nič!“*

Ak tento príbeh vnímame ako „anamnézu“, môžeme nastoliť nasledujúce diferencionálno-diagnostické úvahy: dozvedáme sa niečo o traumatizujúcich udalostiach, ale aj o posttraumatickej stresovej poruche (PTSD), ako aj typickom prechode z uvoľneného stavu do rozrušenia. Maliarova regresia mala pomôcť zabrániť potenciálnemu vzniku retraumatizácie. Vonku, kde sú O? ostani, je všetko zlé, ordinárne, zákerné alebo narušené. V zimnom lese, ktorý vyhľadával vždy, keď bol v ohrození života, našiel zdochliny zamrznutých zvierat, mŕtvoly zamrznutých vojakov z poslednej vojny atď.

Vtedy videl na ulici troch mŕtvych spolužiakov, prevrátenú loď s utopeným človekom a ešte omnoho viac.

Pri čítaní tohto textu môžeme však u neho predpokladať aj masochistickú posadnutosť pocitom viny: *„...Kto sa odváži žiť medzi samými mŕtvymi, zatratenými, vyhasnutým, zabudnutými.. Ako v nekonečnom tuneli žil iba v temnote. A v chlade.“*

Ani malá izbička v hostinci mu neposkytovala žiaden úkryt a bezpečie: *„Vzory na stenách jeho izby sa v priebehu noci čoraz viac stávali peklom, v ktorom sa odohrávali hrôzostrašné scény medzi netvormi.... Pravdepodobne hľadám každú noc niečo hrôzostrašné. Tu, aj všade inde.“*

Tak sa seba-zamurovanie stalo patologickou, mučiacou a bolestnou identitou.

Klaustrofóbicko-agorafóbická dilema Donalda Meltzera

Maliar sa stiahol zo sveta do svojho tela, v ktorom nebolo nič iné, iba bolesť. Všetko ostatné mu naháňalo strach. Ale ani vo svojom stiahnutí sa zo sveta nenašiel žiadne miesto, na ktorom by sa cítil lepšie. Iba bolesť. Alebo strach. Je to agorafóbicko-klaustrofóbická dilema, z ktorej sľubuje vykúpenie iba smrť (Meltzer, 2005).

Nepriateľ je vonku aj vnútri (hypochondrické projekcie). Straucha mučia telesné (somatizujúce) bolesti. Hypochondrické zaoberanie sa samým sebou ho deň čo deň sprevádza na nekonečne dlhých a zvyčajne osamelých, bezcieľných cestách zimným lesom.

Narcistické víťazstvo

Trápenie aj vykúpenie – samovražda – sú narcistickou posadnutosťou. Nič nie je iba jednoducho bolestivé a strašné. Nie, všetko musí byť veľkolepé.

Straus hovorí: *„Vždy ide o úplné nešťastie. A ďalej: život je najjasnejšia, najtmavšia, kryštalická beznádej...“*

O pocitoch jeho sprievodcu a pozorovateľa – môžeme ich porovnať s prenosom v klinickej situácii – sa dozvedáme:

...akoby som nemal iné myšlienky a akoby som nevidel nič iné, vždy som myslel iba na to, že sa ma maliar zmocní: Vopchal ma do svojich obrazov, do svojich predstáv. Mňa, svojho slabého pozorovateľa. Náhle som sa cítil uväznený... (Bernhard, 1963).

Rozprávač, mladý študent medicíny, to napokon temer nevydržal a chcel z toho utiecť. Klinicky povedané, ide o projektívnu identifikáciu takmer neznesiteľného depresívneho rozpoloženia a narcistickej posadnutosti: *„Neviete nič! (a ja viem všetko a je to strašné!“)*

Ako sa pri tomto čítaní cítite vy? Cítite sa stiesnene a sklúčene?

Identifikoval sa prenosovo pozorovateľ/rozprávač s pocitmi a myšlienkami maliara? Vybavil autor maliara s časťami svojho vlastného Ja a pomocou písania sa tak od nich dištancoval? Myslím, že môžeme povedať, že román má autobiografické rysy. Prenos tu totiž hrá svoju rolu pri písaní, ale aj pri čítaní toho textu a tiež pri počúvaní v terapeutickej situácii.

Maliarov koniec prišiel tak, ako sme očakával: stratil sa v zimnom lese, pátranie po ňom bolo bezvýsledné.

Difúzia identity a narcistická patológia

Patologické grandiózne Ja (to platí rovnako pre bezohľadného *kráľa Modrofúza*, ako aj pre neúspešného maliara Straucha!) prekrýva krehký sebaobraz, slúži ako „narcistická plomba“. Lúpežný rytier predstiera, že je šľachticom. Sebazveličovaním zakrýva a prekonáva mučivú neistotu, pochybnosti, slabosť a pod.

Ak v rámci štrukturálnej diagnostiky vyzveme pacienta/pacientku s narcistickou poruchou osobnosti, aby sa opísal/a, zistíme, že o sebe povie oveľa viac a oveľa podrobnejšie ako o iných dôležitých osobách. Keďže pacienti s narcistickou poruchou osobnosti majú iba málo rozvinutú empatiu, opis týchto osôb bude bledší, nejasnejší a veľmi skromný. Vlastný sebaobraz bude nevelmi realistický, často aj málo „živý“, čo však spočiatku nie je až také dôležité. Plní to svoj účel, chráni to povrchno pred hroziacou stratou sebaúcty.

Ešte raz k Bernhardovmu maliarovi: *Ach, toto je teda večer v chudobinci. Večer, ktorý je vždy rovnaký, už sto a päťsto rokov je to stále ten istý večer. (...) Je to tento večer, myslím, ktorý nik nechce zmeniť a na ktorý nik nemyslí; je to večer od sveta odvrhutej odpornosti. (...) A tu spozorujem, že na lavici pri stene leží nejaký muž. Je úplne nehybný, na hrudi má položený severínsky kalendár; leží za matkou predstavenou a myslím, že ten muž je mŕtvy; skutočne je mŕtvy, potvrdzujem, kladiem si otázku, musí byť mŕtvy, vyzerá ako mŕtvy, starý a mŕtvy, ako je možné, že som ho po celý čas nevidel, nevidel som tohto mŕtveho muža, leží tu vystretý, so stuhnutými, tenkými, ako do papule večnosti strčenými nohami. Ale tu predsa nemôže ležať žiaden mŕtvy muž! Nie tu! Nie teraz! V tme som si toho muža po celý čas vôbec nevšimol. (...) (Oči nevidia nič, dlho, viete, nevidia nič a odrazu vidia.) Zrazu moje oči uvideli muža, toho mŕtveho muža. Ležal tam ako kus dreva. A odrazu, ten kus dreva dýchal a listoval vo svojom severínskom kalendári. (...) Musím vám však povedať to najdôležitejšie: sedel som tam a práve som sa chcel rozlúčiť, keď sa odrazu ozval hrozný zhluk, ktorý ma prinútil vyskočiť. Starý muž spadol z lavice – a bol mŕtvy. (...) A mŕtvy bol už dlho predtým, než som tam vošiel. To treba pokladať za isté.*

Zdá sa mi, že aj tu hovorí maliar o sebe – o živom mŕtvom.

Klinika

Inak je na tom Pani S. v knihe od Eddy Klessmannovej a Hannelore Eibachovej o motíve domu s názvom *Kde býva duša* (Klessmann, Eibach, H., 1993). Pani S. dokáže vstúpiť do imaginárnej zakázanej miestnosti (s. 65), ktorej sa vyše roka vyhýbala. Mala príliš silné pocity viny (ambivalentne po nich túžila), ktoré vznikli po smrti jej narodeného dieťaťa, ktoré bolo veľmi ťažko postihnuté. Bola to „detská izba“, ktorá pre ňu ostávala zamknutá a ktorú sama zamykala. Keď sa jej napokon v imaginácii podarilo vstúpiť do tej miestnosti, prišiel konečne

smútok, ktorému sa dovtedy bránila. Bola dosiahnutá depresívna pozícia v ponímaní Melanie Kleinovej.

Prípad z praxe

„Chcela by som nemať niektoré spomienky! Jednu časť môjho života nejako amputovať...“ hovorí mladá pacientka, keď sa pozerá na obraz, ktorý namaľovala po ostatnej imaginácii. „Možno to boli tí druhí?“ – vidí sa pri zostupe z veliteľského kopca (tak znel motív k imaginácii) nad guľometom, obklopená obrovským množstvom odtrhnutých končatín. Obďaleč sedí nejaký muž. Niečo píše. Zatiaľ čo ju konfrontujem s diskrepanciou medzi obrazom a jej myšlienkami, pozrie na hodinky a zvolá: „Môj parkovací lístok!“

Keď som ju upozornil na jej vyhýbavé správanie, chytila okuliare a začala ich čistiť. Na moju otázku, čo to robí, povedala: „Čistím si okuliare, aby som vás lepšie počula!“ Vzhľadom na jej anamnézu som to interpretoval tak, že nechce prevziať zodpovednosť za svoje fantázie, pretože by sa tak musela konfrontovať nielen so svojimi agresívnymi pocitmi, ale aj sexuálnymi túžbami. „A čo ak ma to zabije, keď sa pozriem?“ dodala ešte bojzливо.

Pri oddelených končatinách myslím spontánne na úd a kastráciu. Je to závidenie penisu (Abraham, 1982), ktorá podnecuje pacientkine fantázie? V anamnéze pacientky je zneužitie v minulosti so všetkými s ním súvisiacimi problémami, ako je prekročenie a narušenie hraníc, ale tiež pocity viny a hanby za súčasný zážitok spojený s uspokojením. Toto zneužitie narušilo predtým jej raný vývin sexuality, keď ju – svojou dospelou a neodbytnou sexualitou – keď bola ešte dieťa, zneužil muž.

Na druhej strane, keď hovorila o svojom exmanželovi, povedala: „Chce zrušiť môj vzťah!“ Myslela pritom na skutočné narušenie týkajúce sa nového vzťahu a pritom mala na mysli samu seba, bez toho, aby si toho bola vedomá: hranica medzi ňou a ním sa tu rozplynula ako následok projekcie. „Chce zrušiť môj vzťah!“ Jej prerieknutie ukazuje, že sa jednostranne identifikuje so želaním intímnej blízkosti. So strachom, že bude zranená, ale aj že sama zraní a zlyhá, bola „hotová“ s tým, že druhých prežívala ako nepriateľských útočníkov. Bola si vedomá iba svojho marenia, ktoré však bolo opakovane uskutočňované z jej strany a ktoré projikovala na druhých.

Sen, ktorý neskôr podnietil imagináciu, objasňuje, čo sa deje:

Pacientka sa nachádza v jej malom byte, ktorý pripomína škatuľu od topánok. Všimla si, ako do bytu vnikol jej exmanžel. Vyšlo najavo, že steny bytu vôbec nesiahajú až po zem. Vniknutiu exmanžela nevie vôbec zabrániť, ostáva jej iba útek. Táto projekcia sa opakovane vracia.

Jej povšimnutiahodný výrok „Chcem, aby to bol úspech, dokedy bude ešte trvať táto terapia!“ sa tu odhaľuje ako heslo odporu proti zrušeniu projekcie a jej štiepenia.

To, čo sa ukázalo už v imaginácii kvetu – kvetina sa spolu aj s koreňmi vznáša vo vzduchu – sa teda stáva zrozumiteľným: bez zeme, hľadajúc nejaké miesto, musí predsa vždy letieť ďalej. Strach, že pristane na nesprávnom mieste, je stále veľký, často väčší ako jej potreba po bezpečnosti, istote atď.

Napokon by som chcel zakončiť citátom z *Alpenkönig und der Menschenfeind (Kráľ Álp a nepriateľ ľudstva)* F. Raimunda: „Som človek, ktorý je sladký ako kandizovaný cukor. A zrazu mi zhorkne každé potešenie a nenesiem na tom žiadnu vinu,“ hovorí tvrdohlavec. „Tú najväčšiu, pretože nepoznáš seba samého,“ odpovedal mu Astragalus, kráľ Álp (pozri Raimund, 1996).

Súhrn

V prednáške som sa zaoberal otázkou, s akým obrazom samého seba môžeme žiť. Pritom som sa pokúsil ukázať, že náš sebaobraz, našu identitu výrazne určujú agresívne pocity a pocity viny a ich súčasná integrácia. Sústredil som sa na otázku mužskej identity. Úvahy približujú dva literárne príklady, rozprávka *Kráľ???* *Modrofúz* a román Thomasa Bernarda *Mráz*. Z klinického hľadiska ilustruje úvahy krátka kazuistika.

Kľúčové slová: agorafóbicko-klaustofóbická dilema -- patologický narcizmus – identita.

Autor

Dr Bernhard Brömmel

FA pre psychiatriu a neurológiu

Psychotherapeut KIP, výučbový terapeut KIP

TFP-tréner a supervízor (Transfer focused Therapy)

Vlastná prax vo Viedni

Preložila: PhDr. Barbara Králiková